

A photograph of three children sitting at a wooden table in a classroom. In the foreground, a boy with light brown hair, wearing a blue and white striped shirt, is seen from the side with a yellow pencil tucked behind his ear. In the background, two other children, a boy and a girl, are looking down at papers on the table. The girl has dark hair and is wearing a grey patterned shirt. The boy has light hair and is wearing a grey shirt. They appear to be working together on a project or assignment.

Lapsenoikeusperustaisuuden jalkauttaminen koulussa opetussuunnitelman perusteiden mukaisesti

Koulupilotti 2017–2019

Pilotin tavoitteet

- Jalkauttaa uutta opetussuunnitelmaa kehittämällä koulun lapsenoikeusperustaisuutta.
- Kokeilla lapsenoikeusperustaisia työkaluja, kuten lapsen oikeuksiin perustuvia luokkasopimuksia ja UNICEFin tuottamia lapsenoikeusmateriaaleja.

Tausta ja toteutus

- Taustalla UNICEFin Rights Respecting School -malli, jota muokattiin Suomen oloihin.
- Toteutus kahdessa eteläsuomalaisessa koulussa.
- Alku-, väli- ja loppuevaluaatio, henkilökunnan koulutuksia.
- Alkukartoituksen sekä oppilaiden ja henkilökunnan näkemysten mukaisesti kouluille valittiin kehittämiskohteet.
- Kehittämisen kohteiksi valikoitui kummasakin koulussa: 1. tiedot, taidot ja asenteet lapsen oikeuksista, sekä 2. kiusaaminen, syrjintä ja oppilaiden keskinäinen kunnioitus ja ilmapiiri. Lisäksi toisessa koulussa kehittämisen kohteina olivat työrauha, hyvinvointi ja viihtyminen sekä aikuisten ja oppilaiden välinen kunnioitus ja ilmapiiri. Toisessa koulussa taas kehitettiin taitoja toimia lapsen oikeuksien edistämiseksi.
- Koulut laativat Lapsenoikeusperustainen koulu -toimintasuunnitelmat.
- Pilotti kesti evaluaatiovaiheineen yhteensä kaksi vuotta, joista yksi lukuvuosi oli varsinaisen pilottikehittämisen vaihe. Tämän jälkeen koulut jatkoivat kehittämistä itsenäisesti.

MITEN KOULUN LAPSENOIKEUSPERUSTAISUUS KEHITTYI

Tiedon lisääntyminen lapsen oikeuksista ja osallisuus

Henkilökunnan ja oppilaiden lapsen oikeuksiin liittyvä tietous kasvoi. Tämä oli lyhyen pilotin kaikkein selkein tulos. Myös lasten osallisuus vahvistui pilotin aikana. Kouluissa oli otettu käyttöön uusia osallistamisen tapoja ja vahvistettu vanhoja käytäntöjä. Lasten mielipiteitä kysyttiin aiempaa useammin ja samalla mietittiin tapoja, miten lasten osallisuutta voitaisiin lisätä.

Toimintakulttuurin muutos

Pilotin aikana ei tapahtunut merkittävää muutosta oppilaiden tai aikuisten kokemuksissa kouluhyvinvoinnista, kiusaamisesta, vuorovaikutuksesta tai työrauhasta, mutta toisessa koulussa henkilökunta korosti kuitenkin toimintakulttuurin muuttuneen.

Muutos näkyi opettajien puhetavoissa, oikeuksien huomioimisena oman työn suunnitteluvaiheessa, sekä käytänteissä, jotka tukivat hankkeen teemojen näkyvyyttä arjessa. Tällaisia käytänteitä olivat lapsen oikeus -teemaviikot, lapsenoikeusperustaiset luokkasopimukset ja lapsen oikeudet sisäänrakennettuina koulun lukuvuosisuunnitelmaan.

Toimintakulttuurin muuttaminen lapsenoikeusperusteiseksi onkin vuosien prosessi, jossa pilotti voi tarjota ainoastaan alkusysäyksen ja ainekset koulujen itsenäiselle kehittämistyölle.

Pilotin aikana haasteena oli esimerkiksi se, että muun kuin opetushenkilökunnan osallistuminen siihen oli rajallista, koska pilottia varten ei ollut

Lapsenoikeusperustainen koulu on yhteisö, jossa lapsen oikeuksia opitaan, opetetaan, edistetään, kunnioitetaan ja suojellaan. Lapsen oikeuksista oppiminen on yksi osa lapsenoikeusperustaisen koulun toimintaa, mutta tämä ei yksinään riitä, vaan lisäksi on tärkeää integroida lapsen oikeudet osaksi koko koulun toimintakulttuuria.

Lapsenoikeusperustaisuudella tarkoitetaan sitä, että lapsen oikeuksien sopimuksen yleisperiaatteet (osallisuus, yhdenvertaisuus ja syrjimättömyys, lapsen edun huomioiminen, lapsen oikeus kehitykseen) ja kouluun liittyvät artikkelit toteutuvat koulun kaikessa toiminnassa: hallinnossa, opetuksessa ja oppimisessa, vuorovaikutussuhteissa ja yhdessä tekemisessä.

tehty resursseihin liittyviä erityisjärjestelyjä. Olisi tärkeää, että koko henkilökunta voisi olla mukana koulussa toteutettavissa kehittämishankkeissa. Näin varmistetaan se, että kaikki aikuiset koulussa toimivat samoilla säännöillä ja samaan yhdessä sovittuun suuntaan.

Vuorovaikutus, ilmapiiri ja työrauha

Työrauhasta esiintyi ristiriitaisia mielipiteitä. Toisessa koulussa työrauhan ei katsottu yleisesti parantuneen, mutta joissakin henkilökunnan vastauksissa koettiin sen hieman kohentuneen. Oppilaiden mielestä työrauha ei ollut parantunut. Toisessa koulussa lapset ja aikuiset kokivat työrauhan jo hankkeen alussa hyväksi ja se pysyi samalla tasolla.

Ilmapiiriä paransi esimerkiksi aktiivinen epäystävälliseen puheeseen puuttuminen. Tällä työskentelytavalla oli saatu esimerkiksi ruokalassa vahingoille naureskelu loppumaan. Molemmissa kouluissa lapset kuitenkin kokivat, että epäystävällistä puhetta oli edelleen oppilaiden keskuudessa.

Kiusaaminen

Kiusaamisen ei koettu kyselyn ja haastattelujen perusteella vähentyneen merkittävästi sen enempää lasten kuin aikuisten mielestä. Henkilökunta koki kuitenkin hankkeesta olleen hyötyä ryhmyttämisen välineenä, mikä pitkällä aikavälillä vähentää kiusaamista ja työrauhaongelmia.

Kiusaamisen vähentäminen nousi haastatteluisa esiin kehityskohteista merkittävimpänä.

Lapset toivat aktiivisesti kiusaamista esille kyselyissä ja haastatteluissa. Lapset toivoivat myös, että koulun aikuiset puuttuisivat kiusaamiseen herkemmin ja vakavammin. Tämä on selkeä viesti siitä, että kiusaaminen on lasten näkökulmasta tärkeä asia lapsenoikeusperustaisuutta mietittäessä.

Henkilökunta puolestaan koki kummassakin koulussa puuttuvansa niin hyvin kuin mahdollista kaikkiin kiusaamistilanteisiin.

Kiusaamiseen liittyi henkilökunnan puolelta väliillä ongelman häivyttävää puhetapaa sekä usein toistettu ajatus siitä, ettei kiusaamista voida täysin poistaa koulusta. Tällainen puhetapa on huolestuttavaa ja se voi vaikeuttaa kiusaamisen poistamista.

Lapsen oikeuksista puhutaan itsestäänselvyytenä ja niiden toteutumattomuutta on vaikea tunnistaa

Yksi merkittävä haaste lasten oikeuksien toteutumiselle on vaikeus tunnistaa niiden toteutumattomuutta omassa koulussa ja Suomessa.

Aineistosta löytyi esimerkkejä, joissa pidettiin itsestään selvänä, että lasten oikeuksista tiedetään ja että ne toteutuvat omassa koulussa. Tällöin pilotissa keskityttiin helposti yksittäisiin leikkeihin ja harjoituksiin, laaja-alaisen kehittämisen sijaan. Lapsen oikeudet esiintyivät puheessa samaan aikaan itsestäänselvyyksinä ja toisaalta vaikeana ja tärkeänä asiana. Lapsen oikeuksia tulisi käsitellä vielä syvällisemmin henkilökunnan parissa, jotta myös vaikeita asioita, kuten lapsen kaltoinkohtelua perheessä osattaisiin käsitellä lapsen oikeuksien näkökulmasta.

Resurssivaje

Henkilökunta toi vahvasti esiin, että koulun taloudellisten resurssien leikkaaminen estää lasten oikeuksien toteuttamista. Esimerkiksi erityistä tukea tarvitseville oppilaille ei riitä tarpeeksi tukea.

Myös tietoteknisten ja muiden välineiden riittävyys mainittiin henkilökunnan taholta haasteena lapsen oikeuksien toteutumisessa.

Kehittämistyö ja sen haasteet

Osa opettajista näki kehittämistyön kapeasti lähinnä lapsen oikeuksista opettamisena. He toivoivat kehittämistyöltä ja yhteistyöorganisaatiolta hyvin käytännöllisiä asioita, esimerkiksi yhteistyökumppanin apua jonkun leikin tai harjoituksen vetämisessä henkilökunnalle tai oppilaille.

Toisessa koulussa rehtori korosti, että pilotin ”mekaaninen suorittaminen” ei riitä toimintakulttuurin muuttamiseen, vaan tarvitaan henkilökunnan aito sitoutuminen ja innostus.

Toisaalta voidaan kysyä, onko tämä liikaa vaa-dittu? Onko realistisempaa ajatella, että kehittämistyötä voidaan lähteä tekemään myös ”mekaanisemmin”, ilman kaikkien innostusta asiaan? Ja voiko myös tätä kautta saada aikaan toimintakulttuurin muutoksia?

Työyhteisöissä on tavallista, että toimintakulttuuria on muutettava, vaikka kaikki työyhteisön jäsenet eivät olisi siihen sitoutuneita. Toisessa pilottikoulussakin osa näki toimintakulttuurin muuttuneen, vaikka kaikki eivät olleet aidosti innostuneita pilotista.

Kokemukset lapsenoikeusperustaisista työkaluista

Pilotissa kokeiltiin henkilökunnalle järjestettäviä koulutuksia lapsenoikeusperustaisen kehittämistyön tueksi. Osa koki koulutukset liian teoreettisina ja koulutuksilta toivottiin enemmän konkretiaa. Sen sijaan esimerkiksi paljon käytännön harjoituksia sisältäviä vuorovaikutuskoulutuksia pidettiin mielekkäinä. Haasteena oli kuitenkin se, että koulutuksiin pääsi osallistumaan käytännössä vain opetushenkilökunta, toisessa koulussa myös koulunkäyntiavustajat.

Pilotissa kokeiltiin Rights Respecting School -koulumallissa käytettyä luokkasopimusideaa, jossa oppilaiden kanssa tehdään lapsen oikeuksien artikloihin perustuva sopimus, joka visualisoidaan näkyviin esimerkiksi luokan seinälle tai oveen. Se koettiin toisessa pilottikoulussa varsin mielekkäänä tapana sopia yhdessä asioista luokassa. Sopimuksesta koettiin olevan hyötyä myös ristiriitatilanteissa, jolloin voitiin palata sopimukseen ja siihen, mitä siinä on yhdessä sovittu. Sopimus oli myös mielekäs tapa käsitellä lapsen oikeuksia. Se integroitiin pysyväksi osaksi koulun toimintaa. Toisessa koulussa osa henkilökunnasta piti sopimuksen tekoa mielekkäänä, osa ei.

UNICEF valmisti osana pilottia lapsenoikeusperustaista opetusmateriaalia kouluille ja kehitti materiaalia toimivammaksi koulujen palautteen pohjalta. Materiaalia pidettiin onnistuneena ja siitä muokattiin myös vapaasti internetissä ladattava versio kaikkien koulujen käyttöön. Kiitosta sai erityisesti se, että materiaali oli linkitetty yksityiskohtaisesti opetussuunnitelman perusteisiin.

Pilotissa kokeiltiin myös Rights Respecting School -koulumallista peräisin olevaa lapsienemistöisen kehittämistyöryhmän toimintaa, ns. Reilu koulu -tiimiä. Tämä koettiin kuitenkin liian päällekkäisenä oppilaskunnan hallituksen kanssa.

Pilotissa kokeiltiin sekä erillisen toimintasuunnitelman tekemistä kehittämistyölle, että lapsen oikeuksien sisällyttämistä koulun lukuvuosisuunnitelmiin. Jälkimmäinen koettiin mielekkäänä, toimintasuunnitelman sen sijaan koettiin helposti jäävän irralliseksi.

Tärkeimmät opit koulupilotista

- Jotta toimintakulttuuri voisi muuttua, henkilökunnan on aidosti oltava sitä mieltä, että muutosta tarvitaan. Kehitystyö tuo sitä parempia tuloksia, mitä sitoutuneempaa henkilökunta on muutosprosessiin.
- Epämuodollinen tutustumisvaihe pilotin osapuolten välillä vaatii resursseja, mutta auttaa yhteisten tavoitteiden kirkastamisessa, sitouttamisessa ja väärinkäsitysten välttämisessä.
- Kehittämistoiminnan aloitukselle on varattava riittävästi aikaa: syksyä on hyvä pohjustaa jo keväällä koulutusten kautta.
- Ulkopuolinen resurssointi ja kuntatason sitoutuminen auttaisi raivaamaan tilaa kehittämistyölle siten, että koko henkilöstö pääsisi aidosti mukaan esimerkiksi koulutuksiin.
- Kiusaaminen on asia, jonka lapset aktiivisesti nostavat esiin.

Tärkeimmät havainnot

Lasten puheessa korostuu kiusaamisen ajankohtauus ja vakavuus ilmiönä. Lapset toivoivat, että kiusaamista käsiteltäisiin koulussa enemmän ja että kiusaamisen vähentämiseen panostettaisiin lisää. Vaikuttaa siltä, että kiusaamisen ehkäisemiseksi tehtävästä työstä ja KiVa-koulumallista huolimatta tällä alueella ei ole pystytty saamaan tarpeeksi aikaan. Tässä pilottiin osallistuneet koulut eivät olleet mitenkään erityisen ongelmallisia, vaan esimerkiksi kouluterveyskyselyn perusteella (Kouluterveyskysely 2019) kiusaaminen on varsin yleistä kouluissa.

Uudet opetussuunnitelman perusteet lähtevät ajatuksesta, että koulun toimintakulttuuria kehitetään, mutta samaan aikaan rakenteellisella tasolla ei ole kyetty ratkaisemaan, mistä tähän tarvittava aika otetaan. Tulosten perusteella koulun henkilökunnan työaikajärjestelyissä ja työn johtamisessa ei oteta huomioon riittävästi koulun kehittämistä ja siihen kuluvaan aikaan. Juuri resurssien puutetta voidaankin kiusaamisen ohella pitää suurimpana lapsenoikeushaasteena koulussa.

Lisätietoa pilotista:

Mia Malama

FT, Erityisasiantuntija – Lapsen oikeudet ja koulutus

p. 050 300 2197

mia.malama@unicef.fi